

ha - yei - khon u - veyo - mei - khon u - vecha
kha - yei - khaun u - veyau - mei - khaun u - vekhi

ba - a - ga - la u - viz - man ka - riv ve -
ba - nga - cho - lo u - viz - man ko - riv ve -

חזנות

מהעיר

חרונינגן

rakh ve - yish - ta bah
rakh ve - yish - ta bakh

dar ve - yit - a - le ve - yit ha - lai
dor ve - yis - nga - lei ve - yit ha - lo

e - la min kol
ngei - lo min kol

Kingdom of the Netherlands

ha - yei - khon u - veyo - mei - khon
kha - yei - khaun u - veyau - mei - khaun

u - vcha - yei de - khol beit Yis - ra - el
u - vekha - yei de - khol beis Yis - ro - eil

מבוא מאת אליהו שליפר

יצירות ששמע מפי חזנים אחרים. לא תמיד ניתן לדעת אלו יצירות הן חיבורים שלו ואלו הוא שאל מהרפרטואר האשכנזי המערבי שמקורו בגרמניה ואשר הגיע במשך הזמן לצפון הולנד. בכל אופן, ברור שהסגנון המוסיקלי של הספר מעוגן היטב ב"נוסח" המסורתי של יהודי מרכז ודרום גרמניה ולעתים הוא מושפע מן החידושים של מלחיני בית הכנסת המודרני בגרמניה של המאה ה-19.

במשך הזמן כמעט ונשכח הרפרטואר של "קול יהודה", ורק ברוטרדם הוא זכה להמשכיות בזכותו של הבן, הרמן פלייסהואר (1868 - 1935), אשר כיהן שם כחזן ראשי וכן בזכותו יורשו, החזן מקס זייפרס Max (1910 - 1994) (Seijffers). חלק מן היצירות זכה לתחיה לפני כעשרים שנה, כאשר משפחת פלייסהואר בישראל העלתה את הספר מבין הגנזים המשפחתיים ובאמצעות

תקליטור זה, משחזר חלק מהמורשה המוסיקלית של בית הכנסת בחרונינגן, צפון הולנד, כפי שבאה לידי ביטוי בספר החזנות "קול יהודה" משנת 1928. הספר, פרי עטו של המורה וסופר-סת"ם בנימין שטרן, מכיל את הרפרטואר המוסיקלי של החזן יהודה יצחק פלייסהואר (1839 - 1913) ששימש בקודש כחזן בחרונינגן במשך שלושים ושתים שנה. מהדורה חדשה ומבוארת של הספר עומדת לצאת לאור ע"י המרכז לחקר המוסיקה היהודית בשיתוף עם המרכז לחקר יהדות הולנד, שניהם באוניברסיטה העברית בירושלים. בנימין שטרן כלל בספר כמאה ותשעים קטעי חזנות ונוסח לשבתות ולחגים שונים מתוך מורשתו המוסיקלית של החזן פלייסהואר והתקליטור מציג חמישה עשר קטעים מתוכם.

"קול יהודה" הוא בראש ובראשונה קולו של החזן פלייסהואר ובו יצירות שחיבר וכן

בן המשפחה, עודד פלס (פלייסהאור) הציגה את החומר לחזנים, מוסיקאים ומוסיקולוגים.

התקליטור הנוכחי אינו הראשון שאוצר בתוכו קטעי חזנות של יהודה פלייסהאור. קדמו לו הקלטות של קטעים בודדים בפי חזנים שונים. שתי יצירות, "אנעים זמירות" ו"יגדל", בזמרתו של החזן בנימין לוי ובעיבודים וליווי בפסנתר של ריימונד גולדשטיין, נכללו בתקליטור חזנות מאמסטרדם וחרונינגן Chazzanut from Amsterdam and Groningen שיצא לאור בעקבות קונצרט שנערך בנובמבר 1998 ע"י המרכז לחקר יהדות הולנד בירושלים. ששים ותשע יצירות בביצוע החזן מקס זייפרס וללא ליווי הופיעו ארבע שנים לאחר מכן באלבום של שני תקליטורים בשם "אהבת עולם" Ahawat Olam – Nederlands chazzanoet, Recitatieven en gezangen uit de synagoge . כשמונה שנים לאחר מותו של זייפרס יצא האלבום לאור ע"י ארגון הקהילות היהודיות בהולנד Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschapt והוא מכיל את ההקלטות שעשה החזן בערוב ימיו (כנראה הקליט בעצמו את שירתו) באמצעים ביתיים דלים. לאלבום זה ערך אסתטי ותיעודי מיוחד, כי מבעד לאיכות האקוסטית הירודה של ההקלטות, ניתן לשמוע בשירתו של

זייפרס ביצוע מעניין ואותנטי של המסורת האשכנזית-ההולנדית וניתן ללמוד ממנו על אופייה של שירת בית הכנסת האשכנזי בהולנד.

במקביל לאלבום זה יצא לאור האלבום "קול יהודה – צלילים נשכחים מבית הכנסת של חרונינגן" Kol Yehudah – Forgotten Sounds from the Groningen Synagogue בחסות קהילת חרונינגן, ובו תקליטור וחוברת הסברים. האלבום הכיל יצירות מתוך הרפרטואר של שני החזנים החשובים של עיר זאת, יהודה יצחק פלייסהאור ויהודה לייב ליכטנשטיין (1884 – 1943), בביצוע של החזן בארי מהלר Barry Mehler כסולן וכמנצח על מקהלת בית הכנסת באמסטרדם ובקטעי סולו בזמרתו של החזן עודד פלס. כל היצירות, שנכתבו במקורם לקול אחד, עובדו ולוו ע"י אחד מן הידענים החשובים של רפרטואר בית הכנסת ההולנדי הליבראלי, הפסנתרן ונגן העוגב יופה פולמן פאן בזקום Joppe Poolman van Beusekom.

בשנת 2008 ביצע כותב שורות אלה עיבודים שעשה למספר יצירות מתוך "קול יהודה" בקונצרט שנערך באולם הקאמרי של הקונצרטחבאו באמסטרדם.

התקליטור הנוכחי הוא פרי עבודתו החשובה

של הפסנתרן והמלחין ריימונד גולדשטיין, הידוע כאחד מגדולי המעבדים והמלווים של החזנות האשכנזית. כאן הוא קיבץ יצירות מתוך "קול יהודה" לשבת, לחגים ולימים הנוראים ועיבד אותם בסגנונו המיוחד אשר מצד אחד הוא נאמן למקור החד-קולי אשר בספר ומצד שני הוא מנסה להבליט מהלכים מלודיים חשובים בעזרת אקורדים בלתי שגרתיים בתוך הליווי. בקטעים שונים גולדשטיין הוסיף קטעי מענה מקהלתיים שבאמצעותם הוא ניסה לשחזר את צורת הביצוע כפי שהייתה מקובלת בבתי כנסת אשכנזיים במאה ה-19. באמצעים אלה של שימור תוך כדי חידוש, ריימונד גולדשטיין ריענן את היצירות שהושמעו בבית הכנסת לפני למעלה ממאה שנה ושיווה להן נופך חדש.

גולדשטיין הפקיד את תפקידי הסולו בידי החזן דניאל כל-טוב Daniel Colthof, אשר משפחתו באה מן המסורת האשכנזית ההולנדית. ניכר בכל-טוב שהוא מכיר את רזי המסורת ההולנדית, אולם הוא מבצע את היצירות כחזן ישראלי בן זמננו. את תפקיד המקהלה הפקיד גולדשטיין בידי אנסמבל קולי של קוורטט גברי בניצוחו של מאיר בריקסמן Meir Brixman שהוא בעל וותק בניצוח על מקהלות חזנים ובליווי של חזנים בתפילות ובקונצרטים. אף שהיצירות הושרו

במקורן בהברה האשכנזית המיוחדת ליהדות הולנד, שהיא תערובת מבטא של יהודי דרום גרמניה עם עיצורים שהושפעו מהמבטא של היהודים הפורטוגזים בהולנד, בתקליטור זה בחרו המבצעים להשמיע את היצירות בהברה ספרדית-ישראלית, כדי לקרבן לקהל העכשווי.

חלקו הראשון של התקליטור מוקדש לטקסטים מתפילות השבת ונכללים בו לחנים שחלקם היו ידועים בווריאנטים שונים בבתי כנסת מודרניים בגרמניה. שני הלחנים לפיוט "לכה דודי" מאת ר' שלמה אלקבץ לקבלת שבת, הפותחים את התקליטור, נלקחו כנראה מאוספי מוסיקה מראשית המאה ה-19. הראשון כתוב בסגנון של מינואט, כפי שהיה מקובל אצל חזנים בסוף המאה ה-18. השני הוא יצירה של גרשון רוזנשטיין (1790 - 1851), נגן העוגב של בית הכנסת הרפורמי הראשון בעיר זן Seesen שבמדינת סקסוניה-התחתונה Lower Saxony. היצירה זכתה לפופולריות רבה בגרמניה בזכות סידורי התפילה הליבראליים עם תווי נגינה שערך והפיץ החזן הירש גולדברג (-1807 1893) מהעיר בראונשווייג. לאחר שני הלחנים ל"לכה דודי" מופיעות בתקליטור שתי מחרוזות של לחנים לפיוטים הידועים "יגדל אלהים חיי" ו"אנעים זמירות". מחרוזות אלה מורכבות מלחנים שבחלקם

היו ידועים בקהילות כגון פרנקפורט ובחלקם כנראה לחנים של פלייסהאור עצמו.

חלקו השני של התקליטור, המוקדש לרגלים ואירועים אחרים, פותח בשלושה קטעים מתוך תפילת הלל הנאמרת בשלוש הרגלים, בחנוכה ובראש חודש. קטע החזנות ל"מה אשיב" (תהלים קט"ו: י"א-י"ט) הוא רציטטיב חזני חופשי ומרגש בסגנון חזני מרכז אירופה. הלחן לקטע השני, "הודו לה' כי טוב" (תהלים קי"ח א'-ד'), אינו אלא עיבוד של השיר הרוסי "הסרפן האדום" מאת אלכסנדר וארלאמוב (-1801 1848). שיר זה היה פופולרי מאוד ברחבי אירופה במאה ה-19 עד כדי כך שמחברו נשתכח והוא נחשב לשיר-עם רוסי. הלחן חדר לבית הכנסת כנראה עוד לפני כהונתו של פלייסהאור. הקטע השלישי, "לא אמות כי אחיה" (תהלים קי"ח: י"ז-כ"ד), מורכב מכמה לחנים שכל אחד מהם מייצג פסוק או מספר פסוקים לפי תוכן המלים. הקטע פותח בלחן בנוסח של אריה אופראית מהווררת (קוויטניה) ומסיים בקטע מהיר ונמרץ (קבלטה) כפי שהיה נהוג באריות אופראיות של המאה ה-19.

לאחר קטעי ההלל באים שני פיוטים לשבתות מיוחדות: תחילה "לבעל התפארת/ מתקן רום בזרת", פיוט מסוג "אופן" לתפילת

שחרית של "שבת בראשית" והלחן שלו מושפע מלחנים בנוסח ריקוד הפולונז. לאחריו לחן לפיוט "שני זיתים נכרתים", שוב "אופן" לשחרית, הפעם לתפילה של שבת חנוכה. בניגוד לנהוג בקהילות אשכנז המערביות, המשתמשות בלחן מסורתי הדומה לזה של "מעוז צור", כאן הלחן בנוי על תבניות של ריקודים עממיים, אולי הולנדיים.

שני קטעים מסיימים חלק זה של התקליטור. ה"קדושה" לתפילת מוסף של שלוש רגלים היא כפי הנראה עיבוד של פלייסהאור ליצירה מאת חזן לא כל כך ידוע בשם א. [אברהם?] גרינברג. היצירה פותחת במלים "כבודו מלא עולם" ומסיימת ב"אני ה' אלוהיכם". במקור רשומים רק תפקידי החזן והמעבד ריימונד גולדשטיין הוסיף בהלחנתו את פסוקי המענה של המקהלה. ה"קדיש" לשמחת תורה, החותם את חלק החגים שבתקליטור, הוא מה שהיה ידוע במסורת הגרמנית כ"אהר-קדיש" Jahrkaddisch (הקדיש השנתי) ובו פסיפס של מבחר לחנים לחגי השנה. הקדיש פותח בלחן של "מעוז צור" לחנוכה ומסיים במוטיבים מתוך תפילות הימים הנוראים.

חלקו השלישי של התקליטור מוקדש לימים הנוראים, אולם שניים מתוך ארבעה קטעיו

al - ma di - v: **משתתפים:**
ngoi - mo di - ve - ro khir-ngu

**ריימונד גולדשטיין - ניהול מוזיקלי,
עיבודים, פסנתר**

ha - yei - khon u - veyo - mei - khon
kha - yei - khaun u - viz - man **דניאל כל טוב - חזן**

**מאיר בריסקמן - מנצח האנסמבל
הקולי**

ba - a - ga - la u - viz - man ka - riv
ba - nga - cho - lo u - viz - man ko - riv
חברי האנסמבל הקולי:

**משה הס - טנור ראשון
מאיר בריסקמן - טנור שני**

rakh ve - yish - ta bah veyit - pa - ar
rakh ve - yish - ta bakht - ve - yit - pa - ar
**אנטולי קרסיק - בריטון
יואב וייס - בס**

**שמואל לבינסון - טכנאי סאונד
ומיקס**

dar ve - yit **ישראל גטרר - בקר הקלטה**
dor ve - yit **סטודיו דניאל אלוני - הקלטה,**

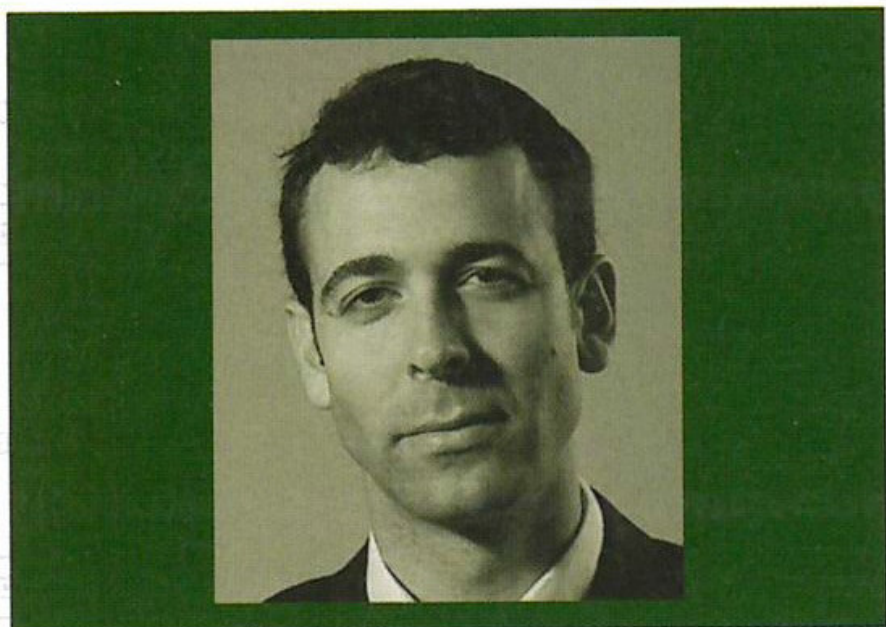
בישול ומיקס

אריק גטרר - תודה מיוחדת

g - la min kol bir - kha - ta ve - shi - ra - ta tush - b
ngei - lo min kol bir - kho - so ve - shi - ro - so tush - be - kho - so ve - nekht - mo - so

מתאימים גם לחגים אחרים. חלק זה פותח
ב"מכלכל חיים" מתוך תפילת העמידה,
טקסט אהוב מאוד על חזנים שחיברו לו
לחנים רבים לשבתות ולחגים ובמיוחד לימים
הנוראים. בתוך כתב היד של "קול יהודה"
קטע זה צמוד לקטעים אחרים שהושרו
בפסח, שבועות וסוכות, וייתכן כי גם הוא
הושר בתפילות הרגלים וגם בהזדמנויות
אחרות. הקטע השני הוא "תבוא לפניך"
מתוך תפילת הווידוי של יום-כיפור. גרסה
שונה קצת של קטע זה נמצאת בספר "שירי

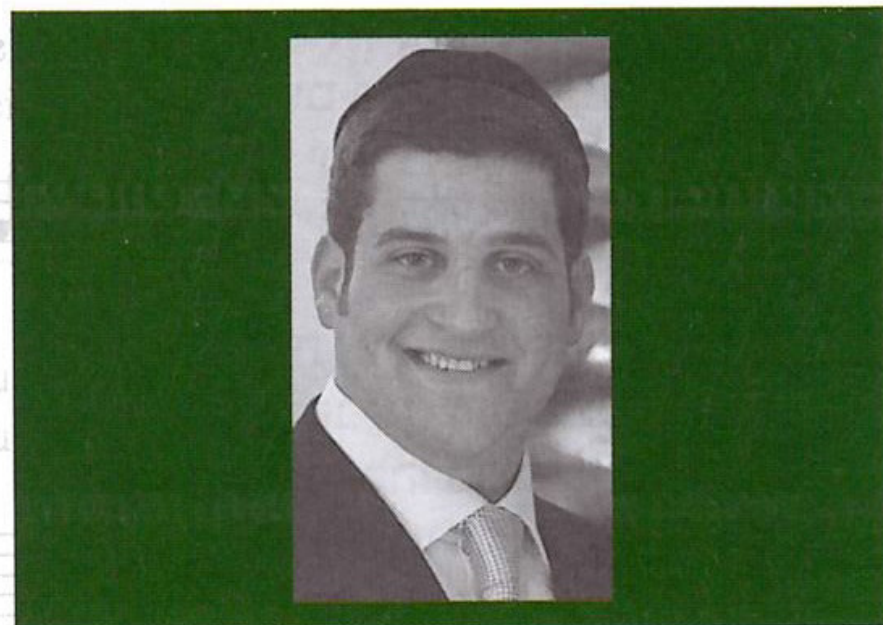
חזני אמסטרדם" Amsterdams
Chazzanoet בעריכת הנס בלומנדל, שם
מתואר הקטע כ"מסורתי" וכנראה היה
מקובל בקהילות שונות בהולנד. הקטע
השלישי, "לדוד מזמור" (תהלים כ"ד), הוא
בסגנון של מארש חגיגי המלווה את טקס
החזרת ספרי התורה לארון הקודש בחגים
(אם החג אינו חל בשבת). התקליטור
מסתיים ב"היום הרת עולם", תפילה ששרים
לאחר תקיעות השופר בראש השנה. כאן
התפילה מושרת בלחן שהופיע בסידורים
המוסיקליים של החזן הירש גולדברג
מבראונשווייג. בספר "קול יהודה" ניתנת רק
המנגינה ואילו העיבוד של ריימונד
גולדשטיין, למקהלה בארבעה קולות, משחזר
את השירה המקהלתית בסגנון של "כוראל",
בדומה לדרך שבה כנראה שרו את הקטע
בבתי הכנסת בגרמניה ובהולנד.

מאיר בריסקמן - מנצח

סיים בהצטיינות את לימודי המוזיקה באקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים, כתלמידו של מאסטרו אבנר בירון. בריסקמן ייסד, ומנצח על האנסמבל הליטורגי יהודי-לשמוע אל הרינה. בנוסף הוא משמש כמנצח הבית.

בתזמורת האנדלוסית הים תיכונית. מנצח על הרכבים קאמריים וסימפוניים בארץ ובעולם. עוד משמש בריסקמן כמרצה לסולפג'ו והרמוניה, ומנצח על המקהלה במכון תל אביב לחזנות.

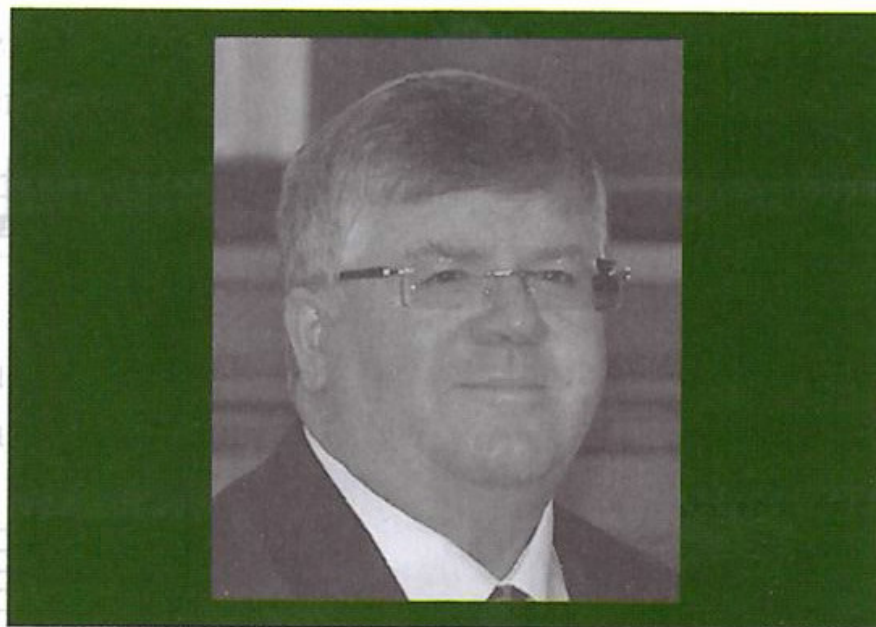
דניאל כל טוב - חזן

נולד בירושלים בשנת 1985, להורים שעלו לארץ מהולנד עשר שנים קודם לכן. דניאל גדל והתחנך בישראל, אך גילה התעניינות רבה במסורת המפוארת והמנהגים של יהדות הולנד, ובפרט במסורת המוזיקלית העשירה של יהדות זו. דניאל שירת בצה"ל כחזן צבאי, במהלך שירותו ניהל טקסי אזכרות לחללי צה"ל שנפלו בהגנת המדינה. דניאל משרת במילואים כממלא מקום החזן הראשי לצה"ל ומרבה להופיע בטקסים ממלכתיים, המשודרים ברדיו ובטלוויזיה.

דניאל למד חזנות ב"מכון תל אביב לחזנות" הנודע, בניהולו של החזן נפתלי הרשטיק ובהדרכתו של מר ריימונד גולדשטיין. בשנת 2014 מונה לחזן הראשי של קהילת "היכל הבנים" בכפר שמריהו, ישראל.

הוא ביצע הקלטות מקצועיות עם חזנים
וזמרים בעלי שם בינלאומי וכמלווה ומעבד
שמו מופיע על יותר מ-200 קלטות
ותקליטורי אודיו CD או וידאו DVD.

יצירותיו כוללות אופרה קאמרית, שלוש
קנטטות, טקס קבלת שבת קונצרטני,
תיזמורים, יצירות להרכבים קאמריים
ואין-ספור עיבודים (יותר מ-2000) של
מוסיקה, הן דתית והן חילונית.

ריימונד גולדשטיין

נולד בשנת 1953 בקייפטאון, דרום אפריקה,
שם השלים את השכלתו המוסיקלית.
מאז 1978 הוא מרצה באקדמיה למוסיקה
בירושלים, בה הוא מתמקד בין השאר
בהוראת אופרה, תיאטרון מוסיקלי ומוסיקה
אמנותית יהודית. כמנצח-משנה של מקהלת
בית הכנסת הגדול בירושלים הוא מלחין
ומעבד וכבר רשומות לזכותו יותר מ-900
יצירות.

בשנת 1991 מונה למרצה בכיר במכון
תל-אביב לחזנות. כמנהל מוסיקלי/מעבד
הוא מופיע תכופות על הבמה וכן במשדרי
רדיו וטלוויזיה בישראל. כמו כן יצא למסעי
קונצרטים באוסטרליה, ארה"ב ומערב
אירופה.

סדר הרצועות לתקליט חרונינגן 2014, האיות באנגלית לפי הספר

Shabbat

Duration

שבת

1. Lecha Dodi I	3:26	לכה דודי I
2. Lecha Dodi II	6:07	לכה דודי II
3. Tzadik Katamr	1:51	צדיק כתמר
4. Yigdal potpourri	3:14	יגדל (מחרוזת)
5. An'im Zemirot potpourri	3:28	אנעים זמירות (מחרוזת)

Festivals and special occasions

חגים ואירועים מיוחדים

6. Ma Ashiv	3:13	מה אשיב
7. Hodu l'Adonai	2:28	הודו
8. Lo Amut	3:08	לא אמות
9. Ofan for Shabbat Bereshit	2:27	אופן לשבת בראשית
10. Me'ora for Hanuka	3:25	מאורה לחנוכה
11. Keddushah for Shalosh	4:32	קדושה לשלוש רגלים
Regalim	2:57	קדיש לשמחת תורה

12. Kaddish for Simhat Torah

High Holidays

ימים נוראים

13. Mekhalkel Hayim

2:48

מכלכל חיים

14. Tavo

1:19

תבא

15. Le-David Mizmor

4:29

לדוד מזמור

16. Hayom Harat Olam

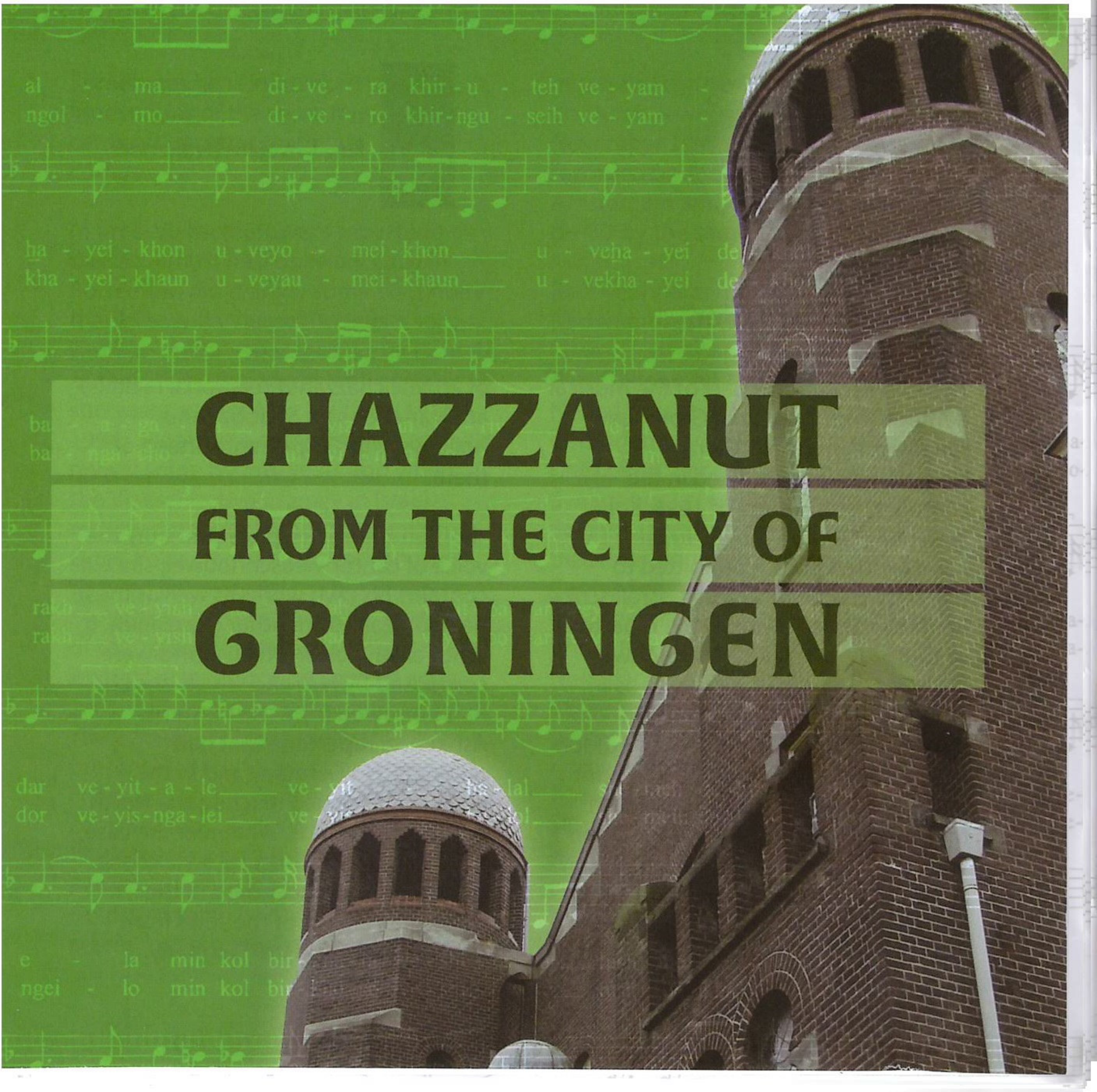
2:11

היום הרת עולם

51:03

Juda Izaak Vleeschhouwer (1839-1913)

al - ma di - ve - ra khir - u - teh ve - yam -
ngol - mo di - ve - ro khir - ngu - seih ve - yam -

ha - yei - khon u - veyo - mei - khon u - vecha - yei de
kha - yei - khaun u - veyau - mei - khaun u - vekha - yei de

ba - a - go
ba - nga - cho

rach - ve - yau
rach - ve - yis

dar - ve - yit - a - le ve - yit he - lai
dor - ve - yis - nga - lei ve - yis

e - la min kol bir
ngei - lo min kol bir

CHAZZANUT FROM THE CITY OF GRONINGEN

Kingdom of the Netherlands

ha - yei - khon u - veyo - mei - khon _____ u - veha - yei de - khol beit__ Yis - ra - el
kha - veyau - mei - khaun _____ u - vekha - yei de - khol beis__ Yis - ro - eil

Introduction by Eliyahu Schleifer.

This CD reconstructs part of the musical heritage from the city of Groningen synagogue in the Northern Netherlands, as expressed in the cantorial compilation, of 1928 Kol Yehudah (i.e. the Voice of Judah). The hand-written book, committed to paper by teacher and Torah-scroll scribe Benjamin Stern, contains the repertoire of cantor Juda Izaak Vleeschhouwer (1839 – 1913), who functioned as a chazzan in Groningen over a period of thirty-two years. A new, revised edition of this book is soon to appear in print and will be published by The Jewish Music Research Center in cooperation with The Center for Research on Dutch Jewry. Both Centers are located at the Hebrew University in Jerusalem. Stern included in this book some 190 pieces

of artistic chazzanut (cantorial recitals) and variations for Shabbat and holidays; this CD presents fifteen of them.

"Kol Yehudah" interprets primarily the voice of cantor Vleeschhouwer, since it contains his own works as well as those he had heard from other chazzanim. It is not always clear which works were composed by him and which ones he had borrowed from the Western-Ashkenazi repertoire that had originated in Germany and in the course of time had reached the North of the Netherlands. Whatever the case, it is clear that the musical style of the book is strongly anchored in the traditional chants of the Jews from Central- and Southern Germany.

Sometimes he is influenced by the innovations of the modern nineteenth century German synagogue composers.

In time, Vleeschhouwer's repertoire passed almost into oblivion. Only in Rotterdam did it enjoy some continuity thanks to Juda Vleeschhouwer's son, Herman (1868 - 1935), who functioned as their chief chazzan as well as to his successor, cantor Max Seijffers (1910 - 1994). Part of the compositions enjoyed revival some twenty years ago when the Vleeschhouwer family in Israel retrieved the book from the family. Oded Peles (formerly Vleeschhouwer) showed the material to chazzanim, musicians and musicologists. Because of this renewed interest, some of these musical pieces were performed again.

The current CD is not the first to present Vleeschhouwer's much valued chazzanut to the general public. Two compositions, An'im Zemirot and Yigdal, were performed by cantor Benjamin Levy and pianist Raymond Goldstein (who had also arranged the pieces for voice and piano) in a concert

organized by the Center for Research on Dutch Jewry in Jerusalem in November 1998 and which were recorded on the CD Chazzanut from Amsterdam and Groningen, later put on CD by the same organization.

Four years later in 2002 the Nederlands-Israëlitische Kerkgenootschap issued an album of two CDs named Ahawat Olam: Nederlands chazzanoet, recitatieven en gezangen uit de synagogue (Dutch Chazzanut, Recitatives and Songs of the Synagogue) on which Cantor Max Seijffers from Rotterdam sang 69 pieces without accompaniment. Cantor Seijffers, who passed away eight years before the album was published under the auspices of the Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap, had recorded the pieces in his latter days, using crude home equipment. But in spite of the poor quality of the recordings the album is of great aesthetic and historical importance, since Seijffers' chanting preserves the authentic rendition of the Ashkenazi-Dutch tradition.

Simultaneously with the publication of Seiffers' album another CD appeared under the aegis of the Groningen Jewish community, namely Kol Yehudah: Forgotten Sounds from the Groningen Synagogue (Syncoop 5764 CD 273). This album contained works from the repertoire of two important cantors of that city, Juda Izaak Vleeschhouwer and Juda Leib Lichtenstein (1884 – 1943), performed by cantor Barry Mehler as soloist and conductor of the Amsterdam Synagogue Choir and with solo pieces by cantor Oded Peles. All the compositions, originally written for solo voice, were arranged and accompanied by one of the experts on the Dutch Liberal synagogue repertoire, the pianist and organist Joppe Poolman van Beusekom.

In 2008 some compositions from Kol Yehudah, arranged by the author of this introduction, were performed by him in a concert in the Chamber Music Hall of the Concertgebouw in Amsterdam.

The present CD is the result of the important work carried out by the

pianist and composer Raymond Goldstein, renowned as one of the best arrangers and accompanists of the Ashkenazi chazzanuth. Here he has brought together selected compositions from Kol Yehudah for Shabbat, Festivals and the High Holidays and arranged them in his special style that on the one hand remained true to the source and on the other hand highlighted important melodic passages by using unusual chord combinations in the accompaniment. In some pieces he added choral responses by which he attempted to reconstruct the performances as had been customary in the Central-European Ashkenazi synagogues during Vleeschhouwer's times. In this manner, by conservation through renewal, Raymond Goldstein refreshed these compositions that were sung in the synagogues more than a hundred years ago, and added a new dimension to them.

For the cantorial singing, Goldstein enlisted cantor Daniel Colthof, whose family comes from the Ashkenazi-Dutch tradition. Colthof is

clearly conversant with the style of Dutch traditional chazzanut, yet on the CD he performs the music as a modern Israeli cantor. Goldstein entrusted the choral parts to a male quartet under the baton of Meir Brixman, who has had a long experience conducting chazzanuth-choirs and accompanying cantors in religious services and in concerts. Originally Vleeschouwer's compositions were performed in the Ashkenazi accent of the Dutch Jewry, which was a mixture of the Southern-German accent with consonants that were influenced by the Portuguese Jews of Holland. In this CD, however, the singers chose to perform the works in the Sephardic-Israeli accent, in order to bring them nearer to a present-day public.

The first part of the CD is devoted to texts of the Shabbat-prayers and it contains melodies that were known in several variations in the modern synagogues of Germany. Opening this section are two melodies for the piyyut (sacred poem) Lecha Dodi by R. Shlomo Alkabetz for the Kabbalat Shabbat service. These were apparently

borrowed by Vleeschouwer from German synagogue-music collections. The first one was composed in the style of a minuet, as was customary for cantors at the end of the 18th century. The second one is a composition by Gershon Rosenstein (1790-1851), organist of the first reform synagogue in the city of Seesen in Lower Saxony. The melody was very popular in Germany through the prayer-books with musical notations, which were edited and published by cantor Hirsch Goldberg (1807-1893) of Braunschweig. Following the settings of Lecha Dodi are two potpourri sets of tunes for the well-known piyyutim (sacred poems) Yigdal Elohim Chai and An'im Zemirot. They contain melodies, some of which might have been used in German communities, such as in Frankfurt am Main, and others which were created by Vleeschouwer himself.

The second part of the CD is dedicated to the Regalim, i.e. the three Pilgrimage Festivals (Passover, Feast of the Weeks and Tabernacles) and to other occasions. It opens with three pieces

form the Hallel-prayer that is said on the Regalim, on Chanukah, and 'Rosh Chodesh' (the first day of the month according to the Jewish calendar). The chazzanuth piece for Mah Ashiv (Ps. 116, 12 - 19) is a free and moving cantorial recitative in the best tradition of Central Europe. The melody of the second piece Hodu L'Adonai Ki Tov (Ps. 118, 1 - 4) is no other than a Hebraized version of the Russian song "The Red Sarafan" by Alexander Varlamov (1801-1848). The song was popular throughout Europe during the 19th century, so much so that its composer was forgotten and it was considered a Russian folksong. The melody may have entered the synagogue even before the times of Vleeschhouwer. The third piece Lo Amut Ki Echyeh (Ps. 118. 17 - 19) consists of several melodies, each of which sets a verse or a few verses according to the meaning of the words. This piece opens with a melody in the style of a meditative operatic aria (cavatina) and ends with a fast and energetic part (cabaletta) as was customary in operatic arias of the 19th century.

After the Hallel psalms come two piyyutim for special Shabbatot: first LeVaal Hatif'eret, a sacred poem of the ofan-type for the morning service of "Shabbat Bereshit" (the first Shabbat after Simchat-Torah). The melody of this poem is influenced by a kind of Polonaise dances. The following piyyut is Shnei Zeitim Nichratim, another ofan for Shabbat of Chanukah. In Western-Ashkenazi communities it was customary to sing this poem to a melody which resembled the well-known hymn of Maoz Tzur, but here another melody is used, a tune that is built on motifs of folkdances, possibly of Dutch origin.

Two pieces conclude this part of the CD: the Kedushah for the Musaf (i.e. additional) service of the three "Regalim" is apparently an adaptation by Vleeschhouwer of a composition by a not so well known cantor named A. [Abraham?] Grünberg. It opens with the words "Kevodo Malei Olam and closes with Ani Adonai Eloheichem. In Kol Yehudah only the cantor's part is written, but for this recording Raymond Goldstein added responses for the

choir. The Kaddish for the Festival of Simchat-Torah, which ends the part of the Festivals on the CD, represents what is known in the German tradition as the Jahrkaddish that consists of a potpourri combining selected melodies of the holidays throughout the year. It starts with motifs from the Chanukah anthem and ends with the chants of the High Holy Days.

The third part of the CD is dedicated to the High Holy Days, yet two of the four pieces are also suitable for other occasions. The opening song, Mechalkel Chayim, sets a verse from the Amidah-prayer that glorifies God as the giver of life. The text was much loved by Ashkenazi cantors and they composed numerous melodies for it, especially for the services of the High Holy Days. In the book Kol Yehudah, this piece is found in the section of the Three Pilgrimage Festivals and it could possibly have been used for all the Holy Days. The second piece is Tavo Lefanecha from the viduy (confessional prayer) of Yom Kippur. It is apparently an old melody which was sung in several Dutch communities. A slightly

different version of this piece is published in the book Amsterdams Chazzanoet edited by Cantor Hans Bloemendal, where the piece is marked as "traditional".

The third piece, LeDavid Mizmor (Ps. 24) is in the style of a festive march which should accompany the processional of returning the Torah-scrolls to the ark on holidays (if the holiday does not fall on Shabbat). The CD ends with Hayom Harat Olam, a prayer that is sung after the blowing of the shofar (ram's-horn) on Rosh Hashanah. The melody is the one that appeared in the afore-mentioned musical prayer-books by Cantor Hirsch Goldberg from Braunschweig, Germany. In Kol Yehudah the music is written as a single vocal line, whereas the arrangement by Raymond Goldstein for a four-part choir reconstructs the manner by which this piece was sung in Germany and in the Netherlands.

De cd 'Groningen'.

Inleiding door Eliyahu Schleifer.

Deze cd is een reconstructie van het muzikale erfgoed uit Groningen zoals dat aangetroffen wordt in de chazanoetcompilatie "Kol Jehudah" (= de Stem van Juda) uit 1928. Dit boek, geschreven door de leraar en schrijver van Tora-rollen Benjamin Stern, omvat het muzikale repertoire van de chazan Juda Izaak Vleeschhouwer (1839 – 1913), die fungeerde als chazan te Groningen gedurende 32 jaar. Een nieuwe, bewerkte editie van dit boek verschijnt dezer dagen, uitgegeven door Het Centrum voor Onderzoek van Joodse Muziek in samenwerking met Het Centrum voor Onderzoek naar de Geschiedenis der Nederlandse Joden, beide centra van de Hebreeuwse Universiteit te Jeruzalem. Stern verzamelde in zijn boek zo'n 190 fragmenten chazanoet (cantorale recitatieven) en varianten voor sjabbat

en de verschillende feestdagen uit de nalatenschap van chazan Vleeschhouwer, en de cd geeft hiervan vijftien onderdelen weer.

"Kol Jehudah" vertolkt in de eerste plaats de stem van chazan Vleeschhouwer en bevat creaties die hijzelf componeerde evenals werken die hij hoorde uit de mond van andere chazaniem. Het is niet overal duidelijk waar de grens ligt tussen oorspronkelijke composities van zijn hand en het Asjkenazische repertoire dat uit Duitsland stamde en in de loop der tijden doordrong tot het Noorden van Nederland. Hoe het ook zij, het is duidelijk dat de muzikale stijl van het boek stevig verankerd is in de traditionele 'noesach' (stijlvarianten van chazanoet in de verschillende gemeenschappen) van de Joden in Midden- en Zuid-Duitsland en soms is hij beïnvloed door de vernieuwingen van moderne synagogale componisten in Duitsland uit de negentiende eeuw.

Langzamerhand raakte het repertoire van "Kol Jehudah" in het vergeetboek en alleen in Rotterdam bleef de traditie voortbestaan dankzij de zoon van Juda Vleeschhouwer, Herman (1868 – 1935), die daar de post van hoofd-chazan bekleedde en verder dankzij diens opvolger, chazan Max Seijffers (1910 – 1994). Een deel van de composities beleefde een herrijzenis zo'n twintig jaar geleden toen de familie Vleeschhouwer het boek terugvond in het familiearchief en dankzij een familielid, Oded Peles (oorspronkelijk Vleeschhouwer) die het materiaal toonde aan chazaniem, musici en musicologen. Door deze hernieuwde belangstelling werden opnieuw uitvoeringen van deze muziek ten gehore gebracht.

De huidige cd is niet de eerste die deze waardevolle stukken chazanoet van Juda Izaak Vleeschhouwer biedt. Eerdere opnames van enkele fragmenten gezongen door verschillende chazaniem gingen eraan

vooraf. Twee werken, "An'iem zmierot" en "Yigdal", gezongen door chazan Benjamin Levy, in bewerkingen van Raymond Goldstein en op de piano begeleid door hem, werden ten gehore gebracht op een cd met chazanoet uit Amsterdam en Groningen, die werd uitgegeven naar aanleiding van een concert dat georganiseerd werd in november 1998 door Het Centrum voor Onderzoek naar de Geschiedenis der Nederlandse Joden te Jeruzalem. Vier jaar later, in 2002, verscheen een album met twee cd's waarop 69 werken worden gezongen door chazan Seijffers, zonder begeleiding, onder de naam "Ahawat Olam - Nederlands chazanoet, Recitatieven en Gezangen uit de Synagoge". Ongeveer acht jaar na het overlijden van Seijffers zag dit album het licht onder auspiciën van het Nederlands-Israëlitische Kerkgenootschap, en zij bevat opnames van zijn stem (die de chazan schijnbaar in zijn nadagen zelf maakte) met primitieve huiselijke apparatuur. Dit album heeft een bijzondere

esthetische en historische waarde, want door de slechte akoestische kwaliteit van zijn opnames heen is in het gezang van Seijffers duidelijk de authentieke Nederlands-Asjkenazische traditie te herkennen.

Naast dit album zag nog een album het licht: "Kol Yehudah – Forgotten sounds from the Groningen Synagogue"

(Syncoop 5764 cd 273), door de Joodse gemeente van Groningen, met een cd en een brochure met uitleg. Hier waren composities uit het repertoire van twee belangrijke chazaniem uit die stad opgenomen – Juda Izaak

Vleeschhouwer en Juda Leib

Lichtenstein (1884 – 1943), uitgevoerd door chazan Barry Mehler als solist en dirigent van het Amsterdams

Synagogaal Koor en met zang van chazan Oded Peles in geselecteerde composities uit het boek. Alle werken, die oorspronkelijk genoteerd waren voor één stem, werden bewerkt en begeleid door een van de bekendste experts op het gebied van het

liturgische repertoire van het Nederlands-liberale jodendom, de pianist en organist Joppe Poolman van Beusekom. In 2008 werd een aantal van de werken uit "Kol Jehudah"

uitgevoerd zoals bewerkt door Eliyahu Schleifer en door hem vertolkt op een concert in de kamermuziekzaal van het Concertgebouw te Amsterdam.

De huidige cd is het resultaat van het belangrijke werk verricht door de pianist en componist Raymond Goldstein, die bekend staat in de hele wereld als een van de beste bewerkers en begeleiders van het Asjkenazische chazanoet. Hier heeft hij composities voor sjabbat en alle feestdagen uit "Kol Jehudah" samengebracht en ze bewerkt in zijn speciale stijl, die enerzijds trouw blijft aan de eenstemmige bron, zoals in het boek gepubliceerd, anderzijds tracht hij belangrijke melodische passages te accentueren door middel van ongebruikelijke akkoorden in de begeleiding. In sommige stukken voegt

hij 'antwoorden' toe met behulp van het koor, en zodoende poogt hij de uitvoeringen zoals destijds gebruikelijk was in de Asjkenazische sjoels in de 19e eeuw, te reconstrueren. Op die manier, door conservering middels vernieuwing, verfrist Raymond Goldstein deze composities die ruim honderd jaar geleden ten gehore werden gebracht in de sjoels, en voegde hen zo een nieuwe dimensie toe.

Daarenboven koos hij voor de solopartij de chazan Daniel Colthof, wiens familie stamt uit de Nederlands-Asjkenazische traditie en die daarmee tot in de puntjes bekend is met de geheimen van deze traditie, maar hij vertolkt de werken als een eigentijdse Israëlische chazan. Met de taak van het koor belastte Goldstein een mannenkwartet onder leiding van Meir Brixman die lange ervaring heeft met het dirigeren van koren voor chazanoet en begeleiding van chazaniem bij gebedsdiensten en

concerten. Hoewel de composities oorspronkelijk afgestemd waren op de specifieke Asjkenazische uitspraak van de Nederlandse Joden, die een mengsel is van het dialect van de Zuid-Duitse Joden met medeklinkers die beïnvloed zijn door de uitspraak van de Portugese Joden in Nederland, werd in deze cd verkozen de muziekwerken ten gehore te brengen in de Sefardisch-Israëlische uitspraak, om ze nader te brengen tot een hedendaags publiek.

Het eerste deel van de cd is gewijd aan liederen die hoorden bij de gebeden van sjabbat en bevatten wijzen die in verschillende varianten in moderne sjoels in Duitsland gebruikelijk waren. Twee melodieën voor de 'pioet' (gewijd gedicht) "Lecha dodi" van Rav Shlomo Alkabetz voor de ontvangst van de sjabbat waarmee de cd opent zijn ontleend aan verschillende melodieën die bekend waren in Duitse moderne synagogen. De eerste is geschreven als een menuet, zoals gebruikelijk was bij

chazaniem op het eind van de 18e eeuw. De tweede is gecomponeerd door Gershon Rozenstein (1790 – 1851), de organist van de eerste reformsjoel in de stad Seesen in de staat Neder-Saxen, die zeer populair was in Duitsland, dankzij de gebedenboeken met muzieknotaties, die zijn uitgegeven door chazan Hirsch Goldberg (1807 – 1893) uit Braunschweig. Na "lecha dodi" komt een potpourri van wijsjes voor bekende 'pioetiem' zoals "Yigdal Elohiem chai" en "An'iem zmierot" een combinatie van wijsjes die gezongen werden in de gemeentes zoals Frankfurt am Main en kennelijk deels bestaande uit composities van Vleeschhouwer zelf.

Het tweede deel van de cd, dat gewijd is aan de zogenaamde pelgrims- of voetfeesten en andere gebeurtenissen, opent met drie fragmenten uit het 'Halleel'-gebed dat gezegd wordt op de drie Regalim' (de drie voetfeesten: Pesach (Joods Pasen), het Wekenfeest en Loofhuttenfeest), en op Chanoeka

en 'Rosj Chodesj' (de eerste dag van de maand in de Joodse kalender). Een fragment van chazanoet van "Ma ashiev" (psalmen 16, 12 - 19) is een vrij en ontroerend recitatief voor de chazan in de traditie van de chazaniem van Midden-Europa. De wijs van het tweede stuk "Hodoe l'Adonai kie tov" (psalmen 118, 1 - 4), is niets anders dan een bewerking van het Russische lied "de rode overgooier" van Alexander Varlamov (1801 – 1848). Dat lied was zeer populair in heel Europa in de 19e eeuw, zodanig dat de componist totaal vergeten werd en het lied werd beschouwd als een Russisch volkslied. De wijs drong door tot in de sjoel, kennelijk nog voor de ambtsperiode van Vleeschhouwer. Het derde stuk "lo amoet kie echjeh" (psalmen 118, 17 - 19) is samengesteld uit verschillende wijzen waar elk daarvan een afdeling van de Tora, of enkele afdelingen, vertegenwoordigt volgens de inhoud van de tekst. Dit deel wordt geopend door een melodie die gebaseerd is op een ingehouden korte aria (cavatina)

en eindigt met een snel en energiek deel (cabaletta) zoals gebruikelijk bij opera-aria's in de 19e eeuw.

Na de afdeling 'Halleel' komen er twee 'pioetim' voor speciale 'sjabbatot': eerst "Leva'al hatif'eret/metaken rom bazeret", een 'pioet' van het soort 'ofan' (een andere variant van een gewijd gedicht) voor het ochtendgebed op 'sjabbat beresjiet' (de eerste sjabbat na 'Simchat Tora') waar de melodie beïnvloed is door de 'polonaise'-dans en daarna "shnei zeitiem nichratiem" weer een 'ofan' voor het ochtendgebed van de sjabbat op Chanoeka. In tegenstelling tot het gebruik in

West-Europees-Asjkenazische gemeentes, die een melodie gebruiken die lijkt op die van "maoz tsoer", is de melodie hier opgebouwd op motieven van volksdansen, mogelijk van Nederlandse origine.

Twee stukken sluiten dit onderdeel van de cd af: de 'kedoesja' (wijding) van

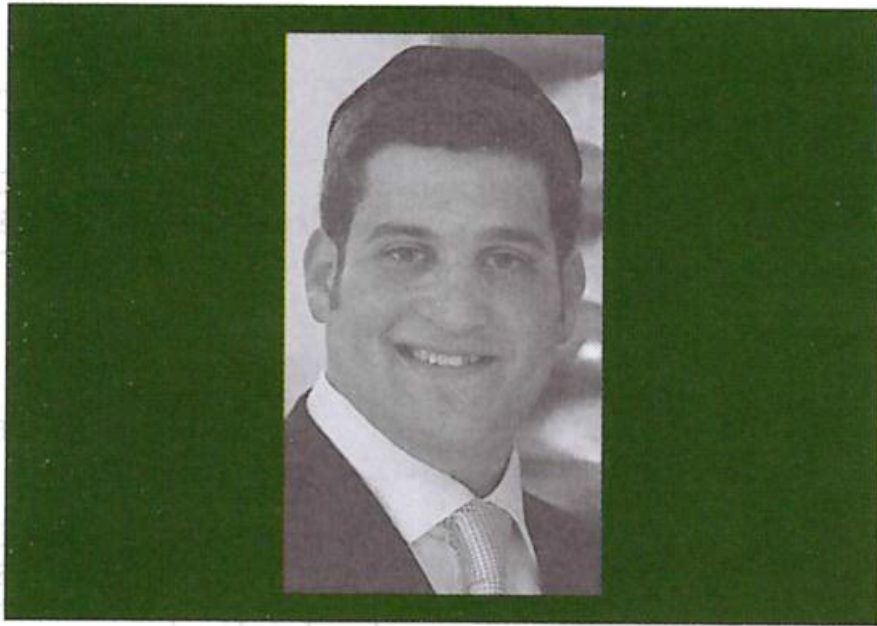
het 'moesaf'-gebed (toegevoegde gebed) van de drie 'regalim' en de 'kaddisj' voor 'Simchat Tora'.

De 'kedoesja' maakt de indruk een bewerking van Vleeschhouwer te zijn van een compositie van een niet zo bekende chazan, die A. (Abraham?) Grünberg heet. Hij opent met de woorden "Kevodo malei olam" en eindigt met "Ani Adonai Eloheichem". In het oorspronkelijke manuscript is alleen de rol van de chazan geschreven en de bewerker Raymond Goldstein voegde hier koormuziek aan toe. De 'kaddisj' voor 'Simchat Tora', die de afdeling van de feestdagen op de cd besluit, is bekend van de Duitse traditie, de 'Jahrkaddish' en daar bevindt zich een mozaïek van stukjes melodieën van alle feestdagen van het Joodse jaar beginnend bij chanoeka tot en met 'hajamiem hanora'iem' (de hoge feestdagen).

Het derde deel van de cd is gewijd aan 'hajamiem hanora'iem', maar twee van de vier stukken passen ook voor andere

feestdagen. Dit deel opent met "mechalkeel chaim" ontleend aan het 'Amieda'-gebed dat God als schenker van het leven verheerlijkt, behorend bij de "Sjemonee Esree", een zeer geliefde tekst bij de chazaniem die hiervoor vele melodieën componeerden bestemd voor 'hajamiem hanora'iem'. Bij de manuscripten van "Kol Jehudah" is dit stuk te vinden in het gedeelte van de 'regalim': Pesach, het Wekenfeest en het Loofhuttenfeest, en is het mogelijk ook gebruikt bij overige joodse feestdagen. Het tweede fragment is "Tavo lefanega" uit de 'Vidoei' (belijdenis) van het gebed op de Grote Verzoendag. Een iets andere versie van dit stuk is te vinden in het boek "Amsterdams Chazzanoet" samengesteld door Hans Bloemendal en daar is dit stuk beschreven als "traditioneel" en klaarblijkelijk was het gebruikelijk bij verscheidene gemeentes in Nederland. Het derde fragment, "leDavid mizmor" (psalmen 24) is in de vorm van een feestelijke mars die de terugzetting van de

Tora-rollen in de heilige ark op de feestdagen begeleidt (als het feest op een weekdag valt). De cd eindigt met "hayom harat olam" dat gezongen wordt na het blazen op de 'sjofar' (ramshoorn) op 'Rosj Hasjana' op een melodie die chazan Hirsch Goldberg, uit Braunschweig in Duitsland, componeerde. In de compilatie "Kol Jehudah" wordt alleen de melodie gepresenteerd, terwijl de bewerking van Raymond Goldstein voor koor met vier stemmen de vorm van de 'choraal' reconstrueert, zoals waarschijnlijk dit gebed gezongen werd in Duitsland en Nederland.

Daniel Colthof - Chazzan

Born in 1985 in Jerusalem, his parents having made Aliya from the Netherlands 10 years before. Daniel was raised and educated in Israel, but throughout his formative years, he took interest in his Dutch roots and especially the cultural aspects of his heritage with a strong emphasis on the rich musical traditions of Dutch Jewry.

Daniel served in the IDF as a Cantor, during which time he officiated at memorial services for IDF members who had given their lives for the preservation of the State. Daniel continues his reserve service as the deputy Chief Cantor to the IDF.

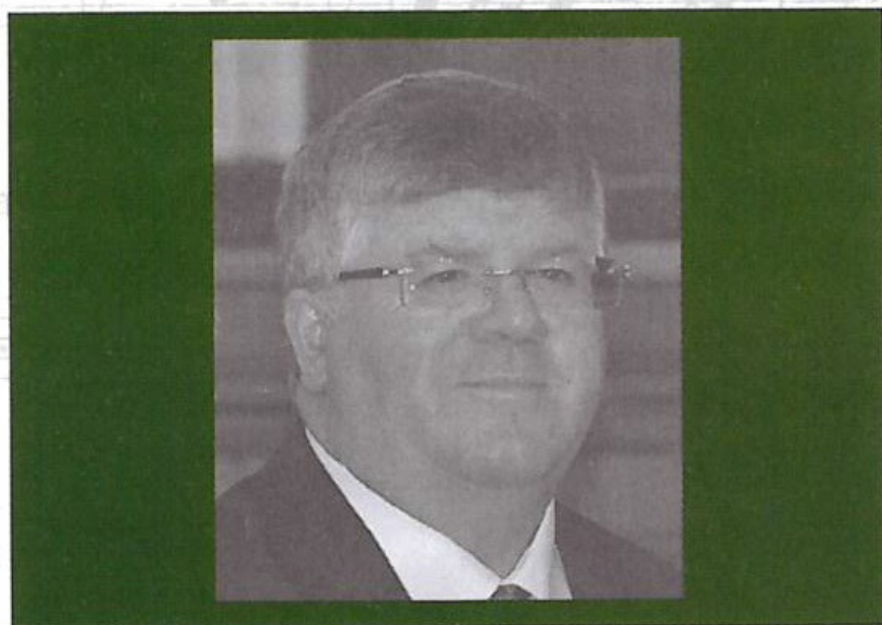
Daniel studied at the world renowned "Tel Aviv Cantorial Institute" under cantor Naftali Herstik and Mr. Raymond Goldstein. In 2014 Daniel was appointed Chief Cantor at the "Heichal Ha'banim" synagogue in Kfar Shmaryahu, Israel.

Meir Briskman - Conductor

Graduated from the Jerusalem academy of music and dance, where he studied with maestro Avner Biron. Briskman founded the Jewish-Liturgic ensemble "Lishmoa El Ha'Rina", In addition he is the conductor of the Mediterranean Orchestra in Ashkelon. Briskman conducts several ensembles around the world. Briskman teaches

solfege and harmony at the Tel Aviv Cantorial Institute.

Raymond Goldstein

Raymond Goldstein was born in 1953 in Cape Town where he completed his musical studies. Since 1978 he has been on the faculty of the Jerusalem Academy of Music specializing inter alia in opera/musical theatre Jewish art music.

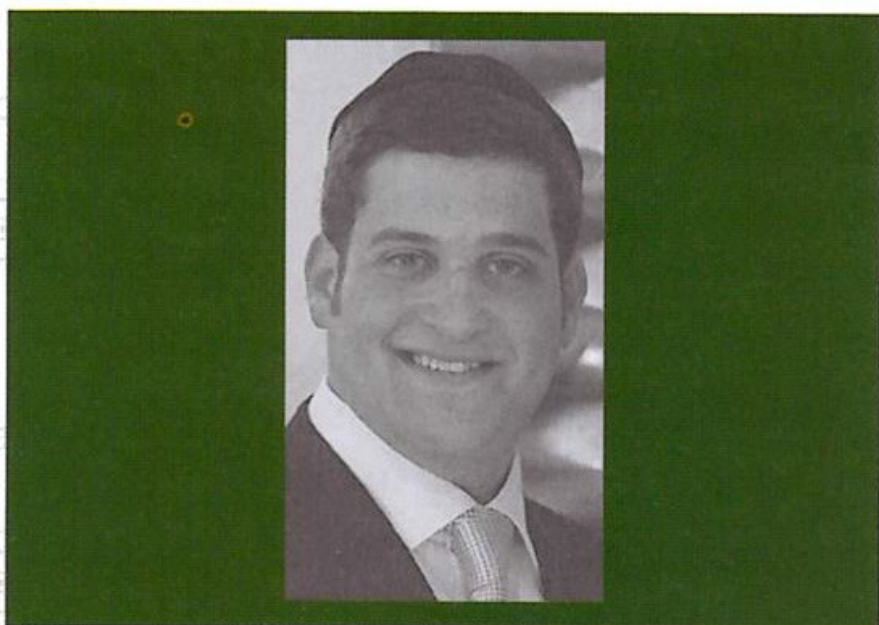
He also holds the post of music - arranger (associate-conductor) to the Jerusalem Great Synagogue Choir where he has over 900 works to his credit.

In 1991 he was appointed senior teacher at the Tel Aviv Cantorial Institute.

As musical director/accompanist, he frequently appears both on stage, radio and television in Israel and has undertaken concert tours in Australia, USA and Western Europe.

He has made professional recordings with international cantors and singers, and, as accompanist and/or arranger, his name appears on more than 200 CDs, cassette tapes and DVDs.

His compositions include a chamber opera, 3 cantatas, a concert Kabbalat Shabbat service, orchestrations, works for chamber ensemble, and numerous arrangements [more than 2000 in total], sacred and secular.

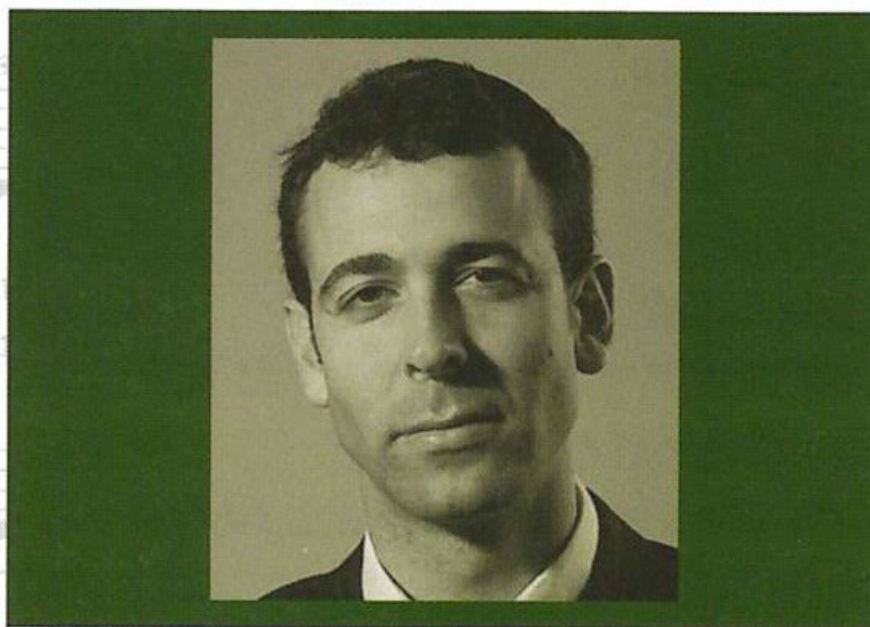
Daniel Colthof - Chazzan

is geboren in 1985 in Jeruzalem, tien jaar nadat zijn ouders vanuit Nederland op Aliyah kwamen. Daniel, grootgebracht en opgeleid in Israel, was zeer geïnteresseerd in zijn Nederlandse achtergrond gedurende zijn vormingsjaren. In het bijzonder wat betreft de culturele facetten van zijn erfgoed, daarbij een sterk accent leggend op de rijke muzikale tradities van het Nederlandse Jodendom.

Daniel deed zijn militaire dienst in het Israëlische leger als voorzanger. Hij fungeerde bij herdenkingsdiensten voor Israëlische soldaten die hun leven hadden gegeven voor het behoud van de Staat Israël.

Daniel zette zijn militaire dienst als reservist voort in het Israëlische leger als tweede Hoofdvoorzanger.

Hij studeerde aan het wereldbepaalde Opleidingscentrum voor Chazzaniem te Tel Aviv onder voorzanger Naftali Herstik en Raymond Goldstein. In 2014 werd hij benoemd tot Hoofdvoorzanger in de 'Heichal Ha'banim' synagoge in Kfar Shmariyahoe in Israël.

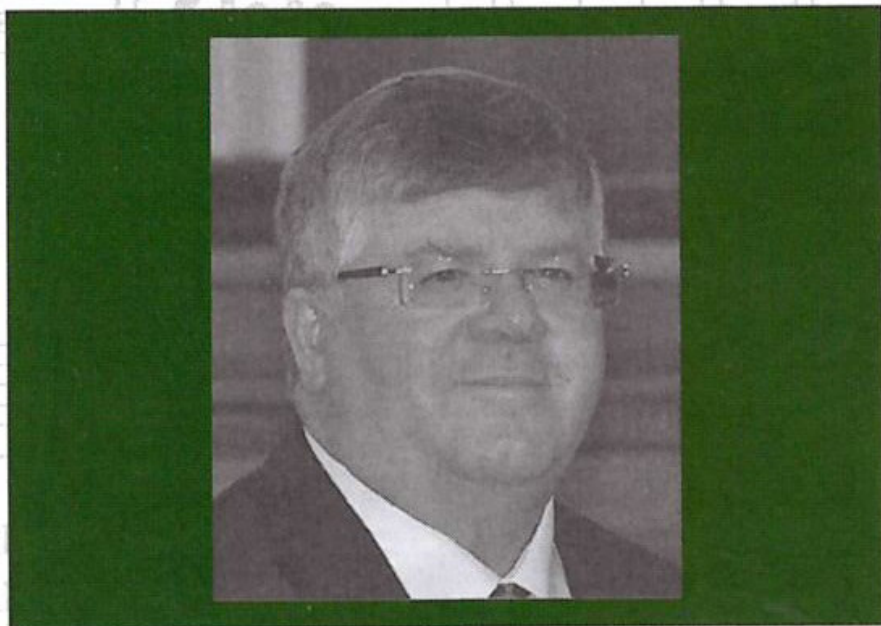

Meir Briskman - Dirigent

is afgestudeerd aan de Academie voor Muziek en Dans in Jeruzalem, waar hij studeerde onder Maestro Avner Biron. Hij stichtte het Joods-Liturgisch Ensemble "Lishmoa El Ha'Rina".

Bovendien is hij dirigent van het Midderraans Orkest in Ashkelon. Hij dirigeert verder ook voor ensembles die over de hele wereld verspreid zijn.

Briskman doceert solfège en harmonie op het Opleidingscentrum voor Chazzaniem te Tel Aviv.

Raymond Goldstein

werd geboren in 1953 in Kaapstad waar hij zijn muzikale opleiding voltooide.

Sinds 1978 is hij docent aan de "Jerusalem Academy of Music" waar hij gespecialiseerd onderwijs geeft in onder andere opera, muzikaal theater en muziek voor Joodse schone kunsten. Hij componeert en arrangeert als associate-koordirigent van het koor van de 'Great

Synagogue' te Jeruzalem waarvoor hij meer dan 800 werken op zijn naam heeft staan.

In 1991 werd hij leidinggevend docent aan het Opleidingscentrum voor Chazzaniem te Tel Aviv. Als accompanist/arranger treedt hij regelmatig op, verschijnt hij op radio en televisie in Israël en ondernam hij concerttournees in Australië, de VS and West-Europa.

Hij heeft professionele opnamen gemaakt met internationaal bekende chazzaniem en zangers en zijn naam verschijnt op meer dan 200 CD's, video cassettes en DVD's.

Tot zijn composities behoren een kameropera, 3 cantatas, een Kabbalat Shabbat dienst in concertvorm, orkestraties, werken voor kamerensembles en talloze arrangementen (meer dan 2000) zowel religieuze als seculiere.